

**KAIP IDENTIFIKUOTI NELEGALŲ DARBŲ PANAUDOJANT VIEŠAI PRIEINAMUS
DUOMENIS?****ESAMOS SITUACIJOS IR IŠŠŪKIO APRAŠYMAS**

Nelegalus darbas vertintinas kaip vienas sunkiausių darbo įstatymų pažeidimų, paneigiantis esmines imperatyvias darbo įstatymų nuostatas, todėl Lietuvos Respublikos administracinių nusižengimų kodekse (toliau – ANK) šis teisės pažeidimas įvertintas kaip vienas iš pavojingiausių administracinių nusižengimų. Nelegalus darbas pažeidžia konstitucines žmogaus teises turėti tinkamas, saugias ir sveikas darbo sąlygas, gauti teisingą apmokėjimą už darbą ir socialinę apsaugą nedarbo atveju (Lietuvos Respublikos Konstitucijos 48 straipsnio 1 dalis), iškreipia padėtį darbo rinkoje, sudaro sąlygas atsirasti nesąžiningai konkurencijai.

Valstybinė darbo inspekcija nelegalaus darbo prevencijos bei kontrolės klausimais per 2020 m. atliko 4 161 nelegalaus ir nedeklaruoto darbo bei vykdomos neregistruotos savarankiškos veiklos patikrinimą, kurių metu buvo patikrinta 3 818 ūkio subjektų (iš jų patikrinta įmonių – 2 222, ūkininkų ūkių – 183 bei 1413 fizinių asmenų) ir nustatyti 1 794 nelegaliai (neteisėtai) dirbę asmenys. Pažeidėjams už nelegalų darbą, neregistruotos savarankiškos veiklos vykdymą ir už užsieniečių įdarbinimo tvarkos pažeidimus buvo surašyti 1267 protokolai dėl 1635 asmenų, iš jų pagal ANK 95 str. (Nelegalus darbas) dėl 729 asmenų bei dėl 906 asmenų pagal ANK 150 str. (Komerčinės ar ūkinės veiklos tvarkos pažeidimas). Pažymėtina, kad 2020 m. buvo nustatyti 36 nelegaliai dirbę nepilnamečiai (asmenys iki 18 metų). Buvo nustatyta 1 380 asmenų (276 atvejai: iš jų 261 atvejis įmonėse (1324 asmenys), 11 atvejų ūkininkų ūkiuose (52 asmenys)), dirbusių nedeklaruotą darbą (pažeidžiant darbo ir poilsio laiko režimą ar kuriems nebuvo mokamas nustatytas atlygis už darbą poilsio ir švenčių dienomis, už viršvalandinį ir naktinį darbą). Nuo metų pradžios trečdalis – 668 nelegaliai dirbę asmenys po Valstybinės darbo inspekcijos patikrinimų buvo įdarbinti oficialiai (2019 m. – 237 asmenys) ir tai, lyginant su 2019 m., beveik 3 kartus daugiau. Apskaičiuota, kad valstybei būtų sumokėta daugiau nei 2,2 milijono eurų mokesčių, jei po Valstybinės darbo inspekcijos patikrinimų įdarbinti asmenys dirbtų pusmetį, kai tuo tarpu 2019 m. – 0,72 milijono eurų.

VDI inspektoriai, rinkdami įrodymus apie ūkio subjekto pažeidimus, dažnai neturi visos informacijos arba informacija būna netiksli, neturi galimybės susieti asmenis tarpusavyje, taip pat trūksta informacijos apie gaunamus skundus ir atsiliepimus dėl konkretaus ūkio subjekto. Kiekvienu atveju, VDI inspektorius turi naudotis internetu ir savarankiškai ieškoti tokios informacijos per paieškos sistemas (paprastai www.google.com). Minėti duomenys svarbūs ne tik identifikuoti pažeidimus, nustatyti visus ūkio subjektų kontaktus, bet ir pateikti juos kaip įrodymus teisme bylos nagrinėjimo metu.

Šiuo metu visa surenkama informacija yra nesisteminama ir negalima jos sulyginti ar analizuoti. Pažymėtina, kad ne visi VDI inspektoriai gali (neturi laiko, nemoka) naudotis paieškos sistemomis ir analizuoti gautus duomenis.

Kitas labai svarbus VDI siekis – plėsti rizikingų ūkio subjektų atranką, pasinaudojant viešai prieinamais duomenimis internete. Šiuo metu VDI naudojami sukurti Rizikos vertinimo sistema. Ji analizuoja duomenis, turimus VDI informacinėse sistemoje, taip pat gaunamus iš kitų institucijų infor-

macinių sistemų. Tačiau daug informacijos galima rasti ir internetinėje erdvėje, pavyzdžiui, skundų, neigiamų atsiliepimų ar kitos informacijos, susijusios su darbo teisės pažeidimais konkrečiame ūkio subjekte. Tokios informacijos analizė ir susisteminimas padėtų identifikuoti rizikingus ūkio subjektus ne tik naudojantis duomenimis iš institucijų informacinių sistemų, bet ir iš internetinės erdvės.

Kodėl tai yra problema? Šiuo metu viešojoje erdvėje esančios ūkio subjektų informacijos analizė vyksta kai kurių VDI inspektorių iniciatyva ir nėra techninių galimybių sisteminti šią informaciją. Ne visi inspektoriai gali/geba pasinaudoti laisvai prieinama informacija.

Koks yra šios problemos mastas? Per metus VDI atlieka apie 4 000 inspektavimų susijusių su nelegaliu darbu. Įrodymų surinkimas siekiant ūkio subjektą patraukti administracinę atsakomybę užtrunka ilgą laiką – nuo 14 d. iki 30 d.

Rizikingų ūkio subjektų analizės internetinėje erdvėje šiuo metu praktiškai VDI neatlieka, tam neturi žmogiškųjų išteklių, kurie turėtų galimybę ir pareigą skirti šiai analizei didesnę dėmesį.

Kokias tikslines grupes tai paliečia (institucijos, visuomenės grupės, verslo subjektai, kita)? Lietuvos Respublikos ūkio subjektus (tiek juridinius – įmones, įstaigas, institucijas, tiek fizinius asmenis) ir Valstybinės darbo inspekcijos darbuotojus.

NORIMAS REZULTATAS

Kaip atrodytų esama situacija įgyvendinus sprendimą? Turint patikimą priemonę, visi VDI inspektoriai, rinkdami įrodymus dėl galimų darbo įstatymų pažeidimų ir dėl nelegalaus darbo, galėtų naudotis internetinių duomenų analize. VDI inspektoriams sumažėtų patiriamos laiko sąnaudos pasiruošiant tyrimams, patikrinimams ir ruošiant bylas teismams, jos būtų išsamesnės ir kokybiškesnės.

Taip pat įgyvendinus sprendimą dėl rizikingų ūkio subjektų atrankos iš internetinės erdvės, bet kuris VDI darbuotojas sugebėtų atrinkti rizikingus ūkio subjektus ir pateikti juos VDI teritoriniams skyriams dėl tolimesnių inspekcinė veiksmų taikymo.

Kokiomis funkcijomis turės pasižymėti sukurtas sprendimas? Sukurtas sprendimas turi gebėti analizuoti internetinėje erdvėje viešai pateiktą informaciją ir ją susisteminęs, pateikti rezultatus VDI darbuotojui:

1. Atrinkti viešai pateikiamą informaciją internetinėje erdvėje pagal ūkio subjekto identifikacinį bruožą (įm. kodas, pavadinimas, vardas ir pavardė, tel. numeris ir pan.);
2. Susisteminti atrinktą informaciją pagal nustatytus kriterijus – ūkio subjekto adresai, tel. numeriai, atrinkti skundai ir atsiliepimai;
3. Sugebėti atrinkti rizikingus ūkio subjektus iš internetinės erdvės pagal nustatytus kriterijus (ekonominės veiklos sektorius, vykdoma veikla ir pan.);
4. Identifikuoti ūkio subjektų sąsajas ir jas atvaizduoti pagal raktinius žodžius (bendri tel. numeriai, bendri ūkio subjekto vadovai, darbuotojai ir pan.).

Prie ko turės prisitaikyti kuriamas sprendimas? Galimybė naudoti sukurtą sprendimą tiek išmaniajame telefone ar planšetiniame kompiuteryje (mobilumas, kai reikia surinkti papildomus įrodymus ūkio subjekto patikrinimo vietoje ar dirbant nuotoliniu būdu), tiek kompiuteryje, pvz., atliekant rizikingų ūkio subjektų atranką.

SPRENDIMO TINKAMUMAS

Kokius institucijos strateginius tikslus įgyvendiname? Mažinti ekonomikos šešėlį: gerinti įrodymų surinkimą nelegalaus, nedeklaruoto darbo bylose, taip pat užtikrinti viešąjį interesą – kovoti su ūkio subjektais, kurie pažeisdami darbo įstatymus gauna pajamas, kurios nėra apmokestintos. Taip pat būtų gerinama ūkio subjektų kontrolė, nes VDI inspektorai eitų tik į tuos rizikingus ūkio subjektus, kurie pažeidžia įstatymus, o tvarkingi ūkio subjektai nebūtų be reikalo trukdomi.

Kokius rodiklius siekiame pagerinti? Kaip juos matuosime?

- Įrodymų surinkimo siekiant ūkio subjektą patraukti administracinėn atsakomybėn laiko sumažinimas 50 proc., nuo 14 - 30 d. sumažinti iki 7 -15 d.
- Gerinti ūkio subjektų nelegalaus darbo kontrolės rezultatyvumą – atvejų, kai buvo nustatyti asmenys dirbę nelegaliai (neteisėtai) bei įdarbinti pažeidžiant užsieniečių įdarbinimo tvarką ir nelegalaus (neteisėto) darbo patikrinimų skaičiaus santykis, proc. 2020 m. šis rodiklis siekė– 38,1 proc. Siekis – 45 proc. per metus.

REZULTATŲ TĘSTINUMAS

Jeigu sukurtas produktas atitiks Valstybinės darbo inspekcijos poreikius ir jo kaina bus racionali, Valstybinė darbo inspekcija inicijuos sprendimo pirkimo procedūras.

Jei siūlomas sprendimas bus tinkamas, ketiname jį įdiegti visose Valstybinės darbo inspekcijos procedūrose, integruoti į Lietuvos Respublikos valstybinės darbo inspekcijos Darbo sąlygų darbo vietose nuolatinės stebėsenos informacinės sistemą (DSS IS).

Perspektyvoje šis įrankis galėtų būti naudojamas ir analogiškų kitose ES šalyse veikiančių nelegalaus darbo kontrolės institucijų, prižiūrinčių jose veikiančius ūkio subjektus. Taip pat galėtų būti naudojamas ir kitų, Lietuvos Respublikoje „šešėlių“ kontroliuojančių, institucijų.